

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО КАПІТАЛУ ІНТЕГРОВАНИХ СТРУКТУР КЛАСТЕРНОГО ТИПУ

В. П. Лещук, кандидат економічних наук; С. В. Буснюк

Інтеграційні процеси у розвитку економіки в значній мірі зумовлені тим, що будь-яка інтегрована економічна система має нові системні якості, яких не має жодний із утворюючих її елементів. І не останню роль у формуванні інтегрованих структур бізнесу відіграє економічна зацікавленість окремих її членів. У процесі еволюції фінансовий капітал набув нових властивостей і виступає у якості одного із основних інтегруючих факторів.

У сучасній економіці існує досить багато видів об'єднань, форм і способів, створення яких змінювалось в залежності від рівня розвитку та потреб конкретних економічних систем. Розрізнялась мета, а також спосіб їх створення. Кластер – це нова форма інтеграції суб'єктів економічної діяльності, яка успішно працює у світі приносячи компаніям довготривалий, очікуваний матеріальний ефект, а регіонам і державі – сталий економічний розвиток. Капітал і кластер – це ті категорії, на які кожен науковець має власну, сформовану і аргументовану думку, що породжує безліч суперечок і дискусій. Саме тому неоднозначною та не розкритою є проблема формування фінансового капіталу, в тому числі у кластерах.

Складні соціально-економічні та трансформаційні процеси, що спостерігались в економічних системах різних країн, об'єктивно спричинили появу, точніше виокремлення, нової економічної категорії – «фінансовий капітал». Інтерес до цієї категорії, особливо його формування та використання, постійно зростає.

Проблеми, пов'язані з функціонуванням капіталу і фінансового капіталу як окремої економічної категорії, стали об'єктом дослідження багатьох учених-економістів. У їх

основі лежать праці класиків економічної науки різних шкіл та напрямів. Питання інтеграційних процесів в економіці, формування та функціонування економічних систем відображено у працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Проте, визнаючи їх фундаментальний внесок щодо питань, що стосуються наукового дослідження, можна констатувати, що сфера функціонування фінансового капіталу в цілому і фінансового капіталу інтегрованих структур бізнесу зокрема залишається недостатньо дослідженою. В значній мірі це відноситься до дослідження питань, що стосуються формування та функціонування кластерів. Можна констатувати незначну кількість ґрунтовних праць, які конкретно і чітко окреслювали б існуючу проблематику, формування в них фінансового капіталу інтегрованих структур кластерного типу.

Основною метою публікації є дослідження механізму формування фінансового капіталу інтегрованих структур бізнесу, в тому числі кластерів і визначення окремих дефініцій, що стосуються проблеми дослідження.

Економічна категорія «капітал», як і похідні від цього слова часто вживаються в науковій літературі і повсякденному житті. В економічній науці цей термін розглядається неоднозначно. Капітал трактується в контексті предметно-функціонального, грошового та соціально-економічних підходів. Можна з упевненістю стверджувати, що вони формувалися під впливом тих процесів, що проходили у розвитку реальної економіки.

У результаті цього сформувалось неоднозначне бачення сутності капіталу, як конкретної економічної категорії. Так, І. Балабанов стверджує, що капітал – це «частина фінансо-

вих ресурсів, це гроші, що залучені в оборот і приносять дохід від цього обороту» [1, с. 29]. Аналогічної думки дотримується і В. Белоліпецький [2, с. 116]. На відміну від них, Е. Борисов стверджує, що капітал – це «вартість засобів виробництва, що використовуються для отримання прибутку» [4, с. 421]. Трактуювання цього науковця, на нашу думку, досить звужує бачення сутності цієї складної категорії і робить його неповним. І. Бланк, розкриваючи сутність капіталу з позиції фінансового менеджменту, характеризує його «як накопичений шляхом заощаджень запас економічних благ в грошовій формі і реальних капітальних товарів...» [3, с. 21]. Ряд науковців дотримуються так званої «грошової» характеристики капіталу. Серед них І. Зятковський [12, с. 33], Г. Кірейцев [20, с. 226].

Наявність такої кількості підходів щодо визначення сутності капіталу ще раз свідчить про те, що і на сьогодні це одна з найбільш суперечливих і багатозначних економічних категорій. Капітал здебільшого характеризують або як ключовий фактор виробництва, або як фінансові чи економічні ресурси, або як сукупність виробничих відносин. Слід також відмітити, що класики економічної теорії розглядали капітал переважно на макрорівні, а сучасні економісти, в тому числі й українські, в переважній більшості визначають капітал на рівні підприємства, тобто на мікрорівні.

Трактуювання капіталу було ключовим у дослідженнях представників різних економічних шкіл протягом багатьох поколінь, погляди яких мали плюралістичний характер. Складні соціально-економічні та трансформаційні процеси, що існували в економічних системах різних країн, об'єктивно спричинили появу, точніше виокремлення, нової економічної категорії – «фінансовий капітал». Сприйняття видозмінювалось від характеристики його як грошей до відображення як факту взаємопроникнення банківського та промислового капіталу. При цьому діапазон його трактування досить широкий – від повного ігнорування до надання властивостей всеохоплюючої, основоположної економічної категорії.

Першим, хто використав термін «фінансовий капітал», був Рудольф Гільфердінг, який

розглядав його як капітал, що перебуває у розпорядженні банків і використовується підприємцями [10, с. 15].

Інтерес до фінансового капіталу не втрачають сучасні вчені-економісти. На думку К. Р. Макконелла і С. Л. Брю фінансовий капітал – це «гроші, що є в наявності підприємства для закупки інвестиційних товарів» [15, с. 886].

Економічна енциклопедія визначає фінансовий капітал як процес «зрощування банківських монополій та інших фінансово-кредитних інституцій з нефінансовими монополіями (промисловими, торговими, транспортними)» [11, с. 315]. Тобто трактують його не як конкретну економічну категорію, а як процеси, що проходять у розвитку економічних систем.

Деякі автори розглядають фінансовий капітал як сумарні активи компанії [17, с. 172] або ж як сукупність її фінансових активів [13, с. 23]. Аналогічно С. Моїсєєв і В. Терьохін вважають, що фінансовий капітал – це фінансові кошти підприємства, відбиті в пасиві його бухгалтерського балансу [21, с. 8].

Досить точне і повне визначення фінансового капіталу сформулював Ю. Воробйов, який характеризує його як «сукупність капіталізованих фінансових ресурсів, які використовують власники і менеджери в економічному процесі відтворення вартості як джерело фінансування господарської діяльності з метою одержання доходу, формування якого в економічній системі держави здійснюється на ринкових принципах і підходах» [8, с. 67].

Таке неоднозначне трактування конкретної економічної категорії в значній мірі зумовлено тим, що її виникнення та функціонування пов'язані з діяльністю складних, багаторівневих економічних систем і ускладнюються процесами інтеграції і глобалізації. В цілому ж можна зробити обґрунтовані, на нашу думку, висновки про те, що, по-перше, фінансовий капітал часто ототожнюється з грошима, грошовим капіталом або капіталом у грошовій формі; по-друге, на макроекономічному рівні фінансовий капітал трактується як інтеграція банківського і промислового капіталу; з погляду підприємства фінансовий капітал розглядається як сукупність фінансових ресурсів (фі-

нансові активи, фінансові кошти), що залучені в оборот з метою отримання прибутку.

З погляду конкретного суб'єкта господарювання фінансовий капітал – це сукупність власних та позичкових фінансових ресурсів, що використовуються суб'єктами підприємницької діяльності як джерело фінансування активів компанії з метою отримання прибутку на постійній або тимчасовій основі.

На трактування фінансового капіталу суттєво впливають інтеграційні процеси, що останнім часом суттєво посилились у розвитку економічних систем. В наш час провідні економіки світу вступили в епоху функціонування різного роду інтегрованих структур бізнесу на макро- та мікрорівні. Одним із актуальних питань сьогодні є пошук такої моделі консолідації суб'єктів економічної діяльності, за якої відбувався б стабільний розвиток виробництва та науки, активно впроваджувалися інноваційні технології, ефективно використовувалися наявні у регіоні природні ресурси та капітал.

Не останню роль у формуванні інтегрованих структур відіграє економічна зацікавленість. При цьому економічний результат від спільної діяльності у складі інтегрованої структури має бути вищим, ніж звичайна сума економічних результатів діяльності кожного із членів об'єднання. Як відзначав О. Менкур, «...з огляду на велике розмаїття типів, видів і розмірів організацій (зокрема, економічних), виникає запитання, чи існує взагалі якась певна мета, характерна для організацій у цілому. Такою метою є просування інтересів їхніх членів. Це очевидно принаймні з погляду економістів... Проте організації, які не діють в інтересах своїх членів, зазвичай занепадають; цей чинник повинен суттєво обмежити чисельність організацій, неспроможних слугувати інтересам своїх учасників» [16, с. 15].

Будь-які нововведення потребують усе більших затрат, тобто все більшого капіталу, зокрема капіталу універсального, здатного швидко перейти з однієї галузі в іншу, концентруватися там, де саме він необхідний. Найбільш мобільною та універсальною складовою економічної категорії «капітал» є фінансовий капітал. У самій категорії фінансо-

вого капіталу поряд з її складністю закладена і динамічність. Як відзначає С. Вагурин, «... капітал безпосередньо самоорганізує виробництво так, що воно представляє для обміну тільки товари та послуги, які дають прибуток» [6, с. 92]. Таким чином, фінансовий капітал набуває певних організуючих здатностей, проявляється у тому, що він, прагнучи знизити ризики власного функціонування, докладає зусиль для формування комфортного для нього середовища.

Саме такою новою системою вчені визначають кластерну модель про яку зараз багато говорять і пишуть. Це принципово нова форма інтеграції, впровадження якої може стати основою успішного розвитку як конкретного регіону, так і країни в цілому. Існування кластерів зумовлене необхідністю створення нового класу економічних систем з метою накопичення необхідного для розвитку фінансового капіталу, одержання синергетичного ефекту і зміцнення конкурентних позицій на ринку.

На думку М. Портера, кластер – це «сконцентровані за географічним принципом групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм споріднених галузей, а також пов'язаних з діяльністю організацій, що конкурують між собою, але при цьому ведуть спільну роботу» [18, с. 256].

Українські науковці, досліджуючи питання кластерних утворень у контексті певних особливостей розвитку вітчизняної економіки сформулювали власне бачення сутності кластерних структур бізнесу. Л. Птащенко характеризує їх як «вертикальні чи всебічні мережеві структури з комбінованих галузей, укомплектованих із різнорідних і доповнюючих фірм, які спеціалізуються на створенні будь-якого специфічного продукту, послуг чи бази даних, необхідних для цієї мережі» [19, с. 50]. В. Бороненко акцентує свою увагу на прикріпленості кластера до конкретного регіону [5, с. 50]. Аналогічно М. Войнаренко характеризує кластер як територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення

конкурентоспроможності власної продукції і економічного зростання регіону [7, с. 28].

На нашу думку, найбільш повно характеризують кластери В. Геєць та В. Семиноженко: «Кластер – це сукупність різних юридичних осіб, пов'язаних партнерськими відносинами по всьому технологічному ланцюжку, – від видобутку сировини до споживання продукції і послуг» [9, с. 158]. Вони виокремлюють основну, на нашу думку, особливість функціонування кластерних структур – їх партнерський характер, що може досягатись тільки за умови горизонтальної інтеграції, а також наявності наперед визначеної конкретної економічної мети.

На наш погляд, доцільно розглядати кластери як мережу постачальників, виробників, торговельних підприємств, споживачів, які взаємопов'язані в процесі створення конкретної продукції або надання послуг. Вони логічно доповнюють одне одного. На думку О. Кузьміна та В. Жежух, у тому, що «...не існує універсальної концепції розвитку підприємств та окремих територіальних утворень, оскільки кожне з них має свої характерні особливості, тому особливого значення набуває локальна політика, і передусім локальна стратегія інноваційного процесу, яка часто формується саме завдяки кластерному підходу» [14, с. 15].

Формування фінансового капіталу кластерної структури має свої особливості, що пояснюється самою її суттю. Джерелом формування фінансового капіталу кластерної структури можуть бути як власні, так і позичкові фінансові ресурси. Останні можуть надаватися банківськими, фінансово-кредитними установами, а також урядами держав та міждержавними об'єднаннями, що є ініціаторами або просто підтримують створення кластерів. Слід також зазначити, що банк може бути не лише позичальником, а й інвестором, отримуючи право на частку прибутку в результаті діяльності інтегрованої структури як повноправний член об'єднання. Формування фінансового капіталу у кластері здійснюється також через залучення венчурного капіталу та прямих іноземних і вітчизняних інвестицій.

Процес формування фінансового капіталу кластерної структури залежить від багатьох чинників, які потрібно обов'язково врахувати. В першу чергу на процес формування капіталу кластерної структури, як і будь-якого іншого інтегрованого об'єднання, впливає склад учасників об'єднання. Крім того, в процесі формування фінансового капіталу кластера, як показує світовий і вітчизняний досвід, у функціонуванні таких об'єднань беруть участь державні органи влади та різноманітні бізнес-асоціації.

Трактування фінансового капіталу змінювалось під впливом складних соціально-економічних і трансформаційних процесів, що спостерігались у розвитку конкретної економіки. Сприйняття видозмінювалось від характеристики його як грошей до відображення як факту взаємопроникнення банківського та промислового капіталу. Діапазон трактування фінансового капіталу досить широкий – від повного ігнорування до надання властивостей всеохоплюючої, основоположної економічної категорії. На його сучасне трактування суттєво впливають інтеграційні процеси, що проходять у розвитку економічних систем. Фінансовий капітал інтегрованих структур бізнесу – це сукупність власних і позичкових фінансових ресурсів, які вони використовують у процесі спільної діяльності як джерело фінансування активів з метою отримання прибутку. Процес формування фінансового капіталу кластерної структури в першу чергу залежить від складу об'єднання, а також від ініціаторів створення такої інтегрованої структури. Фінансовий капітал кластерної структури – це єдина система, що складається з окремих підсистем, спільний фінансовий капітал усіх учасників структури, а також позичкові джерела фінансових ресурсів, що використовуються елементами об'єднання для підтримання успішної та результативної фінансово-господарської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабанов И. Т. Основы финансового менеджмента: Как управлять капиталом? / И. Т. Ба-

- лабанов. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 382 с.
2. Белоплицкий В. Г. Финансы фирмы : курс лекций / под ред. И. П. Мерзлякова. – М. : ИНФА-М, 1998. – 298 с.
 3. Бланк И. А. Управление формированием капитала / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2000. – 512 с.
 4. Борисов Е. Ф. Экономическая теория : учеб. пособие / Е. Ф. Борисов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 1999. – 384 с.
 5. Бороненко В. Изучение кластера в повышении конкурентоспособности региона / В. Бороненко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 50–51.
 6. Вагурин В. А. Синергетика эволюции современного общества / В. А. Вагурин. – Луганск : Копицентр, 2005. – 200 с.
 7. Войнарченко М. Кластеры як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. Войнарченко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 27–30.
 8. Воробйов Ю. М. Теоретичні основи фінансового капіталу підприємств / Ю. М. Воробйов // Фінанси України. – 2001. – № 7. – С. 62–69.
 9. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.
 10. Гильфердинг Р. Финансовый капитал: новейшая фаза в развитии капитализма / Р. Гильфердинг – М. : Государственное изд-во, 1924. – 481 с.
 11. Економічна енциклопедія : у 3 т. / ред. кол. С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Академія, 2002. – Т. 3. – 952 с.
 12. Зятковський І. В. Фінанси підприємств : навч. посіб. / І. В. Зятковський. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Кондор, 2003. – 364 с.
 13. Корнеев В. В. Рух капіталу і фінансова логістика / В. В. Корнеев // Фінанси України. – 2002. – № 11. – С. 23–31.
 14. Кузьмін О. Кластери як чинники інноваційного розвитку підприємств і територіальних утворень / О. Кузьмін, В. Жежуха // Економіка України. – 2010. – № 2 (579). – С. 14–24.
 15. Макконелл Кэмбелл Р. Экономикс: принципы, проблемы, политика : [пер. с англ.] : в 2 т. – 14-е изд. / Макконелл Кэмбелл Р. Брю Стэнли Л. – М. : ИНФРА-М, 2003. – Т. 2. – 972 с.
 16. Менкур Олсон. Логіка колективної дії. Суспільні блага і теорія груп : [пер. с англ.] / післямова Сергія Слухая. – К. : Лібра, 2004. – 272 с.
 17. Пересада А. А. Інвестиційний процес в Україні / Пересада А. А. – К. : Лібра ТОВ, 1998. – 392 с.
 18. Портер М. Е. Конкуренція / М. Е. Портер. – М. : Вільямс, 2005. – 608 с.
 19. Птащенко Л. О. Нові форми корпоративного розвитку в контексті ефективного стратегічного управління в Україні / Л. О. Птащенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 9 (88). – С. 49–53.
 20. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / за ред. проф. Г. Г. Кірейцева. – К. : ЦУЛ, 2002. – 496 с.
 21. Финансовое управление фирмой / В. И. Терехин, С. В. Моисеев, Д. В. Терехин, С. Н. Цыханков ; под ред. В. И. Терехина. – М. : Экономика, 1998. – 350 с.

УДК 330.46

НАПРЯМИ ЗАСТОСУВАННЯ КІБЕРНЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ ЖИТТЄЗДАТНОЇ СИСТЕМИ VSM У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

К. Г. Гриценко, кандидат технічних наук

З моменту прийняття у 1996 р. Закону України «Про страхування» розпочалося формування системи державного регулювання страхової діяльності в Україні. Її об'єктом є система соціально-економічних відносин

з приводу організації захисту від ризиків і здійснення страхового бізнесу. Кризові явища на ринку фінансових послуг виявили недостатню ефективність державного регулювання страхової діяльності в Україні. Державні